

הקב"ה מאריך לרשעים לנסותם אולי ישובו מרעתם, כי לא יהיה להם פתחון פה בהנקמו מהם בעת פקודתם, וחמצא כל אחד מהם קונה לטובה הן על העיקר הן למראית העין בראשיתו, וההפרש ביניהם נמצא באחריתו. לפי שיש מהם אחריתו חסד ואמת מכל צד ויש מהם עומד ברהב גדול ופחד. ולחקור על הסוף הזה איך יהיה מתוקן, אני שב על ראשית הענין, ופותח ואומר בעזרת המתחיל וגומר: יהי שמו משובח ומפואר לערי עד ולנצח נצחים.

העמוד הרביעי.

באסיפת האדם וחליפתו, וסוף העולם ואחריתו.

לעמוד כותרת, לכבוד ולהפארת.

כתוב (ידמיה א) ויאמר ה' אלי היטבת לראות כי שקד אני על דברי לעשותו. וכתוב (ישעיה גה) כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי והצלחתי אשר שלחתיו. בכתוב הראשון כי הוא יתעלה שמו שוקד על דבריו ומחויק בהם לעשותם הן טוב רע, ובכתוב השני כי אם עשה את אשר חפצתי והצלחתי, וידוע הוא כי אין חפצו כי אם הטוב לבדו, ככתוב (ידמ"ט) כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה'. כלומר בשלשה אלו הנוכרים אני חפץ לא בדבר אחר, ואלו השלשה הן הטוב והישר אשר העולם עומד עליהם ואין בהם דבר רע. ויראה למעיינים בהם בשני הכתובים האלה לכתחלה כאלו ענין האחד סותר את הענין השני. ואומרים אנו מוצאין בדברי הקב"ה גזרות קשות וקללות רעות שהוא גזר להביא על העולם, והכתוב הראשון הוא אומר שהוא שוקד על דבריו לעשותם, והקללות והרעות שהזכרנו נכללות הן בחוק דבריו, ונמצא שוקד על הרעה לעשותה. והכתוב השני הוא אומר כי הוא עושה חסד משפט וצדקה, שלשה אלו בלבד ואין עושה דבר רע, והקללות והרעות אשר הזכרנו הוא עושה אותם לרעת הכתוב הראשון. ויהיה לנו לומר כי הרעות ההם אינם רעות וזה דבר קשה בעיני מקצת אנשים, או נאמר שדברי

הכתוב האחד סותרים דברי הכתוב השני, וזה דבר גדול וקשה בעיני כל העולם,

ואתה מוצא על הטענה הזאת חשוכות רבות, יש משיב ואומר אמר הכתוב כי אם עשה את אשר הפצתי על דבריו היוצא מפיו, כאשר הוא אומר כן יהיה דברי אשר יצא מפיו, וכל דבר אשר יצא מפיו הוא יוצא לחסר ליראיו ולקיים העולם כפי הפצו ורצונו, ואין דבריו היוצאים מפיו כי אם הטובות והחסדים שהוא מבטיח לעשות לחסידיו ולעבדיו, והם הנחמטים להעשות בצאתם מפיו יתברך שמו. וגורתיו אשר הוא מזהיר בהם את הרשעים, אינם יוצאים מפיו כדבר החלט גזר וחחום כי אם על תנאי, והוא שוקד עליהם לעשותם על פי התנאי ההוא. ונמצאו שהטובות נחונות מתנה גמורה וחלוטה, והרעות נגורות על תנאי, אם התשובה באה אחריהם הם בטלות, ואם התשובה עומדת כדרכה הם קיימות. והתשובה הזאת מתקנת את הטענה למשמע הקול, לולי שיש עליה פרכא מפני שהוא מחלק דברי המקום, אלו נגורים על תנאי והם הנגורים על הרשעים [ואלו] נגורים [שלא] על תנאי, והם הראויות לצדיקים, ואם הנגורות הראויות לרשעים בטלות בשוכן מרשעתן, כן הטובות האמורות על הצדיקים חדלות ממנו בשוכן מצדקתו דבר אחר הוא, ונמצאת הטענה עומדת במקומה, ואין חשוכה האיש ההוא שוכרת אותה, **ומפני** זה השיבו אחרים על הטענה הזאת תשובה אחרת, ואמרו כל הדושי העולם נחלקות לשני חלקים שהן טוב ורע, והטוב הוא דבר שאדם חושש בו ומוצא לו הנאה ויש לו צורה קיימת. והרע הוא תמורת הטוב, יהיה דבר שאין אדם חושש בו ולא יודע לו לא צורה ולא קיימא, כגון החיים אשר מהנה לחי ומועיל לו, אבל [המות] הוא מבטל את [החיים] (הקנאה) ופורקה ואינו מביא תחמיד דבר שיש לו צורה, כי אין המות קונה אחר החיים אשר אברו דבר אחר כי אם צורת החיים אשר בטלו ממנו וחדלו. וכן אחת מוצא על השומע באזניו וחרש, ועל הרואה בעיניו והעויר, ועל הכוסה בלבוש והערום וכהנה רבות על שני דברים מהם נכנסים על כלל אחד ומתחלפים האחד תמורת השני, האחד נקרא טוב ויש לו צורה, והשני נקרא רע ואין לו צורה ולא הנאה, והוא אברת הרבר הראשון והוא עצמו אין לו צורה ולא קיימא. ואלו אומרים שהקב"ה עושה הטובה וההנאה תנתן אותה לראוי לה לזמן הירוע, והיא נפרדת ככלות הזמן ההוא, ואין הקב"ה גזר על הרעה לבוא, אבל הטובה היא נפרדת

בגורתו, והרעה תקרה אחר פירוד הטובה, ואינו מחדש על הדבר
 אשר נחסר מן הצורה חרשה, אבל הוא חוזר אל צורתו הראשונה
 אשר היתה לו לפני בא הטובה. ומכאן אנו אומרים על הטובה
 שהוא מעשה המקום שיש לה צורה וקיימא וראוייה היא להקרא
 מעשה, ותמורתה אשר הוא הרע אינו מעשה המקום כי אינו מעשה
 ממש, אבל הוא בטול מעשה ואינו מעשה. ואלו סוברים כי הטובות
 יוצאות מפי המקום ולא דבר אחר, ואומרים אמר הכתוב (ישעיה שם)
 כן יהיה דברי אשר יצא מפי, על הטובות שהוא גמר לבוא לא ישובו
 עד שהן עושין חפצו ורצונו ומצליחין שליחותו. ואמר הכתוב
 השני, (ירמיה א') כי שוקד אני על דברי לעשותו, שוקד הוא על דברו
 אשר הראה הטובה לעשותה, כל הזמן אשר גור עליה להיות עומדת
 במדתה. ואלו חושבים לסמוך על הכתוב האומר (איכה ג') מפי עליון לא
 תצא הרעות והטוב, כלומר אינם יוצאים שניהם מפיו כי אם הטוב לבדו,
 ומפרשים את הכתוב על פי משמעו. והכתוב הזה לא בא לקיים את
 משמעו אבל הוא בא לבטלו ולהודיע עונת החושב את המחשבה, כאשר
 אמר למעלה לעות אדם בריבו ה' לא ראה, והעונות אשר אדם אומר הוא
 האומר ה' לא ראה, והכתוב גוער בו ואומר מי זה אמר ותהי ה'
 לא צוה, מי הוא האומר שיש דבר למעשה והשם לא צוה אותו.
 ואחרי זאת הוא מוסיף גערה על דרך התמיה ואמר, מפי עליון לא
 תצא הרעות והטוב, כלומר מפי עליון לא תצא? הכל הוא יוצא מפיו
 ונהיה על מאמרו הקדוש. ואחרי אשר גוער בו ותמיה על דבריו
 הוא [בא] ללמדו וליישר הדרך לפניו, והוא פותח לו את הדרך אשר
 הוא יכול להנצל בה ואמר, מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו,
 ואמר נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה'. ואמר אדם חי, והוצרך
 לתנות עליו שהוא חי, מפני שאדם בחייו הרשות בחובתו וחשובתו מסור
 בידו, ואין בו כח לעשות חשובה אחרי מותו כי לא ירד אחריו כבודו.
 והוא שאמרו חכמים (אבות ד) אל יבטיחך יצרך שהשואל בית מנוס לך
 לנוס שמה מן הדבר הנגור עליך ברחק לשאול, כי אין גורות העולם
 הבא נגרות על חנאי, כגורות העולם [הזה] אשר החשובה והנחמה
 מועילות בהן וממעיטה מכובד היסורין. ואל יעלה בלבך שאתה יכול
 לעשות חשובה אחרי מותך, כי אלו היית מתנחם על מעשיך הרעים
 (נחמות לעולם הבא, לא היה הרעים אשר בעולם) אלף נחמות לעולם
 הבא לא היה מועיל לך כלום, כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת,
 כי החיים יודעים שימותו והסתים אינם יודעים מאומה, כי החי

הוא יודע דבר אשר לפניו דבר שהוא עתיד לבוא אליו הן טוב הן מוטב, ויכול לחזק ולחפש אל הדרך אשר הוא מטיב ומביא אל הטוב ההוא, אבל המת שאין לפניו דרך אחר שיהא מתגלגל אינו יכול לדעת אותו ולא לחקור עליו. וכן כל החושב על מעשה בניו ובני עמו שהם עושים בגללו אחרי מותו ומתפללים בעדו שהם מועילים לו, מחשבות בדויות הוא ותוחלת שוא בעיני כל החכמים וכל אנשי מדע, כי לא דברה תורה ולא דברו חכמים עליהם [אלא] על צדקת הצדיק ורשעת הרשע שהן מויקות ומועילות לבניהם אחריהם כאשר הוא אומר (ירמ' ל"ב) ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם, וכתוב (שמות כ') ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשומרי מצותיו. ולא מצאנו בתורה מקום שנוכל להבין ממנו שמעשה החי בעולם הזה יהיה מוכה את המתים, כי אם דבר אחד אשר המדע מורה בו והתורה מעידה עליו, והוא הגולה אשר לא השיב המת בחייו יהיה נענש עליה לעולם הבא, ואם השיב הגולה לבעליה אחרי מותו ראוי הוא לפסוק הענש ממנו בעולם הבא אם היה סתנתם מן הגולה ההיא בחייו. ויש דבר אחד לדברי החכמים שהוא מלמד זכות, והוא תלמוד תורה בעולם הזה הוא מלמד זכות על המלמד אותה אחרי מותו כל זמן שהיא מלמדת אחריו.

ואני שב על ראש הענין ואומר מן הטעם אשר הזכרנו ומן הנאמר לו אנו רואים שאין דברי המשיב השני שוברת הטענה העולה על הטוען על שני הכתובים שפתחנו בהן. והחשובה הנכונה עליה המבארת את כלה על סדרן הוא שהקב"ה הוא העושה את הטוב ואת הרע ואת כל דבר ודבר וחמורתו וכלם באים לפי דבורו וברצונו ומאמרו, כאשר הוא אומר, כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה, זה החסד הוא הטובה והמלכות והעושר וההון והחמדה אשר נותן ליושבי העולם הזה במדת חסדו ואמונתו, לא מפני שהם ראויים לכך כי אם בגדל חסדו ואמונתו, ואמר [חסד ה'] מלאה הארץ. (ההלים ל"ג) ובמדת הזאת המהוללה אשר בחסד ברא את העולם והוציאו מן הכח אל המעשה, לא מפני שהעולם הזה צריך לצאת אל המעשה, או היה מבין ההפרש אשר בין הכח ובין המעשה, כי אם להגדיל חסדו אל כל יצוריו ולהראותם חכמתו ונחור הגדול ונבורתו, בהוציאו אל המעשה כל אשר החכמה יועצת להוציאו למעשה ולהמציאו במדת החסד, ככתוב עולם חסד יבנה שמים חכין אמונתך בהם (ש' ע"ז), מפני חסדו נבנה העולם לא מפני שהם צריכין לצאת אל המעשה ולהתגלגל בחלופי התמורה הבאים עליהם, אבל [מפני] שהם היו עומדים בכח טוב להן והקב"ה הביאם אל המעשה

על דרכם למלאות עצת חכמתו. וכן הכין שמים באמונתו, כלומר שלא
 היו מוכרחים ביוצר הארץ [אלא] כדי להכין ולחקן חבנית יצורי הארץ אשר
 בתוכו אשר מיני החמורות עוברות עליהן ולחת להן גבול ותחום שיעמוד
 עליו ולא יעברנהו, וזו מדת החסד המתחסת אל כבודו יתעלה שמו.
 ומדת הצדקה הוא זכות העולם הזה מוונן לצדיקים, וקרא אותה
 צדקה אשר משמעה מתנה לעניים הצדיקים הצדיקים למתנה ההיא,
 מפני שכל המתים היוצאים מן העולם הזה מן הצדיקים וחסידים ובעלי
 האמונה הדומים להם, ואלו הם הבינונים, ועל כמה וכמה החוטאים
 והפושעים, וכללו של דבר כל היוצא מן העולם הזה, צריך הוא למצוא
 רחמים לפני המקום לחת לו מנוחה לעולם הבא, כי אין הראוי לזכות
 לעולם הבא כי אם אחד מני אלף, והוא אשר זכיותו עודפות על
 חובותיו, ואשר זכיותיהם וחובותיהם שוות די להם לצאת חפשי
 מעונש, אלא שהוא ברחמיו מעדיף להם בצדקתו זכות ומצויאם
 מנוחה. ורוב העולם והמונם אין זכיותיהם נחשבות למאומה לנגד
 עונותם, והוא ברוב חמלתו ורחמיו אשר הם מבני תורתו, נכנס להם
 לפנים משורת הדין ומצויאם סליחה, אבל אינם ראויים לזכות ולמנוחה.
 וזו היא מדת הצדקה, ומדת המשפט הוא הטוב והרע המוחלק בעולם
 הזה ביושר ובמשפט ובמאנו צדק, כפי הראוי מן הטוב ומן הרע
 לכל אחד ואחד מצדיקים בעולם הזה ומן הרשעים כפי הנגלה לפניו
 והטוב בעיניו יחברך שמו, והוא נותן טובה וחרדה ושקט ושלחה לצדיקים
 בעולם הבא להמציאם בו רוחה ומנוחה כראוי להם למלאות את רצונו,
 ככתוב רצון יראוי יעשה, והוא נותן להם צרה ומצוקה בעולם הזה כדי
 לנסותם ולהבחיןם ולהכפיל באחרונה את שכרם, ככתוב (דברים ה') למען
 ענותך ולמען נסותך להטיבך באחריתך. והוא גוזר וחותר רעה ומכה על
 הרשעים בעולם הזה להנקם מהם ולהכרית זכרם, ככתוב פני ה' בעושי
 רע להכרית מארץ זכרם, (תהלים ל"ד) ונתן לרשעים טובה ועושר ונכסים
 בעולם הזה כדי שלא יהיה להם פתרון פה לעולם הבא ולא מליץ יושר,
 ככתוב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו (דברים ז'), וכתוב בפרוך רשעים
 כמו עשב ויציו כל פועלי און להשמדם עדי עד. (תהלים צ') ונמצא הרעה
 באה על באי העולם הזה משני דרכים, היא באה על הרשעים להשיב
 להם פרי מעשיהם, והיא באה גם על הצדיקים לנסותם וליסרם כדי
 להוסיף להם זכות כפלים באחריתה. וכאשר אתה רואה במעשה איוב
 שנאמר (איוב מ"ב) ויוסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה. ומפני שלא
 הבינו שלשת רעי איוב את הענין הזה בדרכו, ועלה בלבם כי אין

רעה בעולם כי אם לעונש בלבד ואינה באה להבחין ולנסות איך היו מאשימים את איוב וגורמים שהיסודין הבאים עליו הם באים מפני רוע מעשיו ורוב עונותיו כאשר אמר לו אליפו התימני, הלא רעתך רבה ואין קץ לעונותיך (שם כ"ב), ואמר זכר נא מי הוא נקי אבד ואיפה ישרים נכחדו (שם ד'), והיו מביאין ראיה על דבריהם משיקול הדעת, האל יעוה משפט ואם שדי יעוה צדק, וידוע כי אין האל מעוה משפט ומכין המשפט והצדק לבחון את הצדיק כדי להרבות לו שכר ולחסום טענות הרשעים ולא יהיה להם פתחון פה, ועל כן היה איוב מצטער וכועס מרבריהם מפני שבלבו היה יודע מרת נפשו, והכתוב מעיד בצדקתו באמרו (שם א') האיש ההוא תם וישר וירא אלהים וסר מרע, והקב"ה נסהו כאשר הוא מנסה את יראיו. ומפני שלא הבינו רעי איוב ענין היסורים הבאים על יראי השם, היו מאשימים את איוב ואין בו אשמה. ומפני זה לא רצה הקב"ה את פעלם והיה זועם עליהם וגוער עליהם, ככתוב ויאמר ה' אל אליפו התימני חרה אפי בך ובשני רעיק כי לא דברתם אלי נכונה כעבדי איוב (שם מ"ב). ומתוך העון הזה ראויים להעניש בכל היסורים הבאים על איוב לנסותם כאשר נסהו ה', לולי רחמיו שהמציאם עצה לדרוש מחילה מאיוב ולשאל ממנו להתפלל בעדם, והקב"ה היה סולח להם בחפלת איוב, שנאמר (שם) ועתה קחו לכם שבעה פרים ושבעה אלים ולכו אל עבדי איוב, כלומר בקשו ממנו מחילה, והעליתם עולה בעדכם, אם הוא מוחל לכם ויתפלל בעדכם, כי אם פניו אשא, כאשר נשא פניכם, לבלתי עשות עמכם נבלה לבלתי נסותכם בכל הנסיונות אשר נסיתיו. ואנו מבינים מכאן כי כל החושד בכשרים הוא בער דומם וראוי להעניש, והוא בענישו וחייב לבקש מן הנחשד מחילה וכפרה. כי אילולי שהיו רעי איוב מבקשים ממנו מחילה לא היה הקב"ה מוחל להם, והיו נענשים עונש גדול, כדכתיב כי לא אשא אל פניכם,

ואנן שבים אל ראש הענין ואומרים, כבר נחברר לנו כי שני הכתובים אשר דברנו בהם משמיעים הם טעם אחד, כי הטוב והרע נגזר מלפני המקום, וברא את העולם בטאמרו ורצונו, והוא בכל עת ועת יחברך שמו נקרא בשם הראוי להביא את המדה ההיא על בני העולם, ועל הטובות הבאות לעולם הוא נקרא אל רחום וחנון ארך אפים וגימל חסד, וכגון השמות האלה. והרעות האלה אשר הוא גוזר על העולם, הוא נקרא קנא ונוקם [ונוטר ובעל חיסה] וכגון השמות האלה. ואחרי מתבונן הענין הזה במעשה נינוה כשהיה יונה מבקש

פלילה לפניו הוא אומר, כי ידעתי כי אתה אל חנון ורחום אך אפים ורב חסד ונחם על הרעה. בכל מדות הטובות האלה היה מאריך לאנשי נינוה במדת הרחמים, ושלח להחזירם אולי ישובו ויחבטו הגורה מעליהם, ובמדת אריכות אפיו נתן אריכות וזמן למשובתם ארבעים יום, ובמדת החסד היה מעדיף עליהם וקבל את תשובתם ואע"פי שלא היה לשם שמים. ואמר ונחם על הרעה שבעל מדות האלה הוא מתנחם על הרעה, שנאמר וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו. והוא מפרש סדר נקמתו מהם, על ידי נחום האלקושי, הוא אומר בפתיחת הענין אל קנא ונקם ה' נקם ה' ובעל חמה נקם ה' לצרו ונוטר הוא לאויביו, (נחום א') קרוא בראשונה קנא ונקם על מדותיו המיוחדות אל כבודו שהוא גור בהן נקמה על הרשעים מפני קנאתו על מעשיהם הרעים, ואחרי כן אומר נקם ה' ובעל חמה, שהוא מקיים גורת נקמתו עליהם בעלות חמתו מפני רוע מעלליהם, ואומר נקם ה' לצרו, המחזיקים ברשעתם ואינם שבים, הוא נוקם מהם מהרה ואינו מאריך להם, ונוטר הוא לאויביו השבים מרשעתם שלא לשם שמים, והמקום מאריך להם בעת הזאת כפי תשובתם ונוטר להם רשעם ליום פקודתם, כאשר עשה לאנשי נינוה שהאריך להם ונחם על הרעה אשר גור עליהם והיתה נמורה ונצורה לפניו, כאשר הוא אומר תיכף הכתוב הוה, ה' אך אפים וגדול כח ונקמה לא ינקה. הזכיר שתי מדותיו אשר העביר בהם את הרעה מעל נינוה מפני גדול חסדו ואריכות אפיו, אבל לא מחל להם מחילה נמורה, לפי שלא היתה התשובה נמורה, והיה מנקה להם בתחלתם ואינו מנקה באחריתם, ככתוב (שם) ונקמה לא ינקה. ותמצא אומר שהקב"ה שוקד על הרעה לעשותה לרשעים, ואם הוא מאריך להם אינו מוחל לגמרי והוא פורע מהם באחרונה ככתוב (תהלים ה') כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגרך רע, וכתוב אחריו אומר לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך שנאת כל פעלי און, והכתוב אחריו אומר (שם) האבד דברי כוב איש דמים ומרמה יתעב ה'. הוא מזכיר בכתוב הראשון כל דבר שאין מקוה חפץ בו, והוא מחלקו לשנים רשע ורעה, והרשע הוא מעשה היד ודבור הפה, והרע הוא בלב. ונמצאו שני שמות האלה כוללות כל מיני החטובות השנואות לפני המקום, ואומר שלא יהיה להם תקומה בעולם, שנאמר (שם) לא יגרך רע, לא יהיה מתגויר בעולמך. ומפני שהרשע והרע באים אל העולם על ב' עינים הם באים בכונה בדעה ובמרמה, והעושה אותם יודע כבוד הבורא

יתברך, והם באים בהוללות וסכלות ואין בעושיהם יודע כבוד הבורא, ושניהם נהגים לפני המקום מנהג [רע] ומפני שההפסד הבא אל העולם מתוך מעשיהם אחד הוא, ורצונו יתברך שמו להכרית הרשע וחרע מן העולם, על זה הענין הוא בא בין בכוונה בין שלא בכוונה, ומפני זה חזר על הענין בכחוב השני ואומר (שם) לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך, מפני שהוא שונא כל פועלי און, היו מתכוננים לעשותו או לאו. והוא מפרש בכחוב השלישי איך לא היו מתגוררים בעולמו ולא נצבים לנגד [עיניו] ואומר שהוא מאבדם ומכחידם, שנאמר (שם) תאבד דברי כוב, מפני שאין לפני המקום עבירה קשה וגדולה מן הכוב אשר הוא לפניו כהריגת נפש, כאשר הוא אומר בסוף הפרשה, איש דמים ומרמה יחעב ה'. ויש לומר מכל אשר קדמנו [כי חייבים אנן] להאמין ולהודות כי הקב"ה מכרית כל אומות הרשע מן העולם, ולא ישאר מהם שארית, כאשר הוא אומר (צפני ג) הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם מבלי עובר נצרו עריהם מבלי איש מאין יושב. הקב"ה מכרית אותם ומשים משכנותם ועריהם שממה וצדיה. וכחוב אחר אומר (ישעי' ל"ג) והיו עמים משרפות שיר קוצים כסוחים באש יצחו, ללמדך שאין תקומה אחרי הכרתם כאשר אין תקומה לקוצים הנשרפים באש. והכתוב מוסיף פירוש לענין הזה וכולל בו כל הגוים יחד אשר הוא מכלה אותם ולא ישאר מהם לשון שלא תהיה נחרבת, ככתוב (שם י') כי כלה ונהרצה ה' אלהים צבאות עשה בקרב כל הארץ, שהוא מביא כליה על כל רשעי אומות העולם ומקצץ ומכחת אותם ואת זרעם. ואמר בקרב כל הארץ ולא בקרב כל הגוים, שלא יעלה בלב אדם שהוא מדבר על רשעי בני אדם [בלבד], ואינו כולל על הכללי, אבל יהיה יודע כי הוא מסיר כל מדה רעה וכל הפצר וכל איבה מן הבהמות והחיות כאשר מסיר מבני אדם, שנאמר ופרה ודב תרעינה יחדו ירצו וירצו ילדיהן ואריה כבקר יאכל חבן (ישעי' י"א). ובעת ההיא תבוא כליה אל כל הרשעים הראוים להשמד ולהכרת, ויהיה רוב אומות העולם אובדים ונכרתים לגמרי, ולא ישאר מן העולם כי אם צדיקים היראים את ה' ובני עמו, או מן המאמינים בתורה הנכנסים תחת כנפי השכינה מן שאר אומות. וגם על ישראל יהיה מביא צרות כדי לנסותם ולהבחיןם בהם [שנאמר] וצרפתים כצרף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב (זכרי' י"ג). מפני שרצונו יתברך שמו להוציא מהן הסיגים וכל הפסולת ולהזקיקם ולנסותם ולנקותם מכל דופי ומכל מום, כאשר הוא אומר (ישעי' א') ואשיבה ידי עליך ואצרף כבר סגיד

ואסירה כל בדיליק, ואחרי כן הוא אומר ואשיבה שפטך ככראשנה. ותרע מכאן ותבין כי הקב"ה מפרש בין אומות ובין ישראל בעת ההיא, על כל האומות הוא אומר (שם כ"ה) ועתה אל תחלוצצו פן יחזקו מוסריכם כי כלה ונחרצה שמעתי מאת ה' אלהים צבאות על כל הארץ. הוא מכלה את כל אומות העולם ומכריתם מן העולם, והוא ברחמיו הרבים משאיר שארית טובה לעמו, כאשר הוא אומר (ירמ' ל') כי אעשה כלה בכל הגוים וגו' אך אתך לא אעשה כלה, וכחוב (נחום א') מה חשבון אל ה' כלה הוא עושה לא תקום פעמים צרה. אמר לא תקום פעמים צרה, על כל הצרות אשר הוא מביא אל עמו הוא מתנקם משאר אומות העולם. והוא מנסה את עמו ישראל בעת ההיא כדי להסיר מהם אפיקורים אשר אין לו אמונה, ולהעביר את כל חטאות החוטאים ולחזק אמונת הבינונים. כאשר הוא אומר (דניאל י"א) ומן המשכילים יכשלו לצרף בהם ולברר וללבן עד עת קץ. אמר המשכילים יכשלו כלומר יכשלו בעון הרשעים אשר הם נכשלים על ידם, ויהיה מתפרש על שני טעמים, האחד שהמשכילים יכשלו, כלומר יכשלו בעון על שלא היו מזוהרים את שאר העם ומנהיגים אותם בדרך ישרה ומיסרים אותם בדברי תורה והיה העם ההוא שבים אל אלהיהם ונצולים מן העונש אשר היה נגוד עליהן. ומפני זה אמר המשכילים לבדם מפני שהם יהיו המתלבנים באחרונה, מפני שיש להם יכולת לעמוד לכח הצירוף והבירור, אבל שאר העם אשר אינם משכילים לא יהיה להם כח להגיע אל הבירור כל שכן אל הלבן הזה, הוא האחד. ויש אומרים הכתוב מדבר על הגלות הזה מתחלתו ועד אחריתו, והזכיר מן המשכילים רמו על שארית כנסת הגדולה והחכמים אשר היו בימים ההם מפורדים ומפורדים בארצות על ידי טיטוס הרשע. ועל זה אמר יכשלו בעון הפריצים והצדוקים וכל הדומים להם אשר היו גורמים את הגלות הזה. ואמר לצרף בהם על גלותם מהארץ, ואמר לברר על ימי הגלות הארוכים אשר היו ברורים [ונבדלים] שכל רואיהם יכירו כי הם זרע ברך ה'. ואמר ללבן על ימי הישועה אשר יהיו מתלבנים בה ונצלים מכל סיג ומכל דופי. והוא מסדר את הנסיונות האלה, ואמר לצרף ולברר וללבן כסדר צירוף הכסף והזהב שהם נתכים ונצרפים, ואחר כך האומן הצורף אותם הוא מבררם ומבחינם בבדיל או בעופרת ומיני מתכות עד שהן מתלבנות, ומרוקין מהן כל סיג וכל דופי וכל פסולת. וכן הקב"ה הוא מנסה את עמו ומבחינם להסיר מהם פסולת וכל אשמה וכל עון עד שיהיו הנשארם מהם ומן הנלוים עליהם נקיים ומוזקקים כזה המוזקק

שבעתים. וכן הוא אומר (נחום ב') הנה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום חגי יהודה חגך שלמי נדריך כי לא יוסיף עוד לעבור בך בליעל כלו נכרת. כל איש רע ובליעל יהיה נכרת מעמו ומכל יושבי העולם בעת הישועה, כאשר הוא אומר, הנה על ההרים רגלי מבשר, כי אם בשורת הישועה. וכן אמר על לצרוף בהן ולברד וללבן עד עת קץ, כלומר הצירוף וכל אשר אחריו יהיה מושך עד עת קץ הישועה. ותמצא אומר לפני הישועה ובקרוב זמנה יהיו מתחדשים על ישראל צרות קשות, כאשר הוא אומר בדניאל (י"ב) ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול. ואומר והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא, ואומר ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא נחוב בספר. וראוי לכל ירא שמים להיות משתמר מן העת ההיא, ויהיה מישר את דרכיו ומחקן את מעשיו, ואל ישיא אותו רוע לבו לומר כי העת יעבור ולא נראה אותו, או יאמר אולי נהיה ברחמי שמים מן הכתובים בספר, ואם אין אנו טורחים במעשה, זכות אבות הקדמונים יהי מועילים לנו, כי כלו תנחומי הבל הם ודברי עצל וחלש. וכן אל ישיא לבו שום צער ועצבון על עונותיו, ויאמר מה אעשה כי עונותי למעלה ראש ואיך אמצא רפואה להן, אבל יהיה משיב אל לבו דבר שיהיה מרפא את כל עצבו, וידע ויאמין וישכיל כי דלתו החשובה פתוחות ורחבות ודרכיה מצליחות וקרובות, ואם יהיה מחיש לישועה וימהר יהיה ראוי להכתב בספר. **ואנו** באים עתה לחקור על אלו הכתובים ובאיהם זכות הם נכתבים ולפי המחקר, ותחלת כל דבר אנו אומרים כי הכתובים האלה הם צדיקים התמימים אשר בעבורם נתקיים העולם אשר אמר אליהם (ישעי' נ"ז) מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים. להחיות נפשות שני האנשים האלה אשר שפלה רוחם ונדכא, יהיה השוכן במרום וקדוש נותן שכינתו ומוריד תורתו אל משכנות דכא ושפל רוח, אלו הם וכל הדומים להם הכתובים בספר.

ואנו רואים עתה לחקור על מרתם וסדר מעשיהם, ונביא ראייה עליהם מן התורה וכתבי הקדש. ולסבור הענין הזה אנו מתחילים מראשו ואומר, כל עובדי השם מיושבי העולם הזה המאמינים באלהים נחלקים במנהגם בעבודה אל שלשה חלקים, חלק אחד מהן אין לו עסק במלאכת העולם הזה ואינו שת לבו עליו ואינו משתעה בדבר הנאה מהנאות העולם הזה, והוא נפרד כל ימי חייו לעבודת השם ולמלאכת שמים. ויכול יהיה האיש

ההוא יחיד בעולם אין לו שני, ויכול יהיו רבים, והם כלם על רביום ותוספת מספרם ומחקרם נחשבים כאיש אחד, מפני שאין ביניהם הפרש לא במדותם הישרה ולא במלאכתם הנבדלת מכל עסק ומכל טרח. ואנו קוראים לאיש הזה מובדל למרום או מופרש או מוקדש לשמים. והחלק השני מהם כאורחים בעבודת העולם הזה ומשתמשים במלאכותיו ועסקיו, אלא שאינם יוצאים מכל דרכיהם ממצות אלהים ומחוקותיו. והחלק הזה לא יתכן לומר עליו שהוא איש אחד מפני שכל יושבי העולם הזה צריכים להשתתף ברוב עסקיהם ולהעזר איש באחיו, מכאן אנו אומרים עליהם שהם רבים נעזרים זה בזה, ואין אחד מהם דורש למצוא בעולם הזה יותר מצרכו, ואינו מתאוה להונות את רעהו, ואינן חוששים לעסקי שאר אנשים ואין ביניהם שום תחרות ולא תגרות. ואנו קורין לאנשים האלה משפחה ועדה ישרה או קריה נאמנה, והחלק הג' הם החלק השני ברוב עניניהם אלא שמוספים עליהם, שאלו חוששים לכל האנשים הקרובים מהם והרחוקים, והם משתמרים מכל שונאיהם ומכל המתנגרים בהם, והם מפני זה הם ממליכים עליהם מלך שיהיה מושל ושולט עליהם ומנהיג עליהם על דרך ישרה ותמימה, ומיסר כל הנוטים מהם מן הדרך מוסר משפט אמת, ויהיה עליהם למלך נלחם עם כל שונאיהם ועוסק כל ימיו בטובתם והמועיל להם. ואנו קוראין לחלק הזה מלכות משפט לאום צדק או מדינה קיימא ונכונה. אלו הם חלקי המאמינים אשר אין אחת יכול להוסיף עליהם או לגרוע מהם. ואנו אומרים כי יש כנגדם ומוסיף עליהם תוספת רבה חלקי רשע וקהלות עולה ופשע שאין להם חלק בעבודת שמים, וכל אלו אין אנו באים לחקור עליהם ולא לחוש להם.

ואנו חוזרים אל ראש הענין ואומרים, כי הקב"ה יתברך שמו חלק תורתו הקדושה על שלשת חלקי המאמינים הנוכרים למעלה, ונתן דרך ישרה וחוקים לכל חלק וחלק בפני עצמו, כדי שיהיה כל חלק אוהו בדרך המיושר לפניו ולא יצא ממנו ויהיה מועיל לו ולא יהיה צריך לדבר אחר. פתיחת תורתו ומצותיו אשר צוה לעמו הוא עשרת הדברים הנשמעים מפי הגבורה, הם כללות כל המצות והחוקים אשר האדם מהוייב בהם כללות גדולות שהן מכפיקות לאיש אשר הוא נבדל למרום ואינו צריך לפירושם, ובהם הוא זוכה לחיי העולם הבא. ולברר זה הענין כהוגן אני מקדים טעמים שיהיו מועילים לנו ככל אשר באים לפרש, ונאמר כל עסקי האדם בעולם הבאים

עליו ואשר הוא משחמש בהן וצריך אליהם, נחלקים לשלשה חלקים גדולים, מהם דברים שבין אדם ובין קונו, ומהן דברים שבין אדם ובין בני ביתו, [ומהן דברים שבין אדם ובין שאר בני אדם עמו] וכל אחד ואחד סאלו השלשה האדם משחמש בהם על שלשה ענינים או על שלשה דרכים או על שלשה סדרים, באיזה שם אתה רוצה לקרותו, והם דברים אשר בלב ודברים היוצאים על פה ודברים הנלוים במעשה האיברים. ואם אתה נותן לכל אחד משלשת החלקים [תקון] שלם, יעלו בידך ט' דברים שהם כוללות כל מיני דרכי בני אדם בעולם הזה ועסקיהם שהן צריכים בעולם לתקנם וליישרם. והתקון הזה נחלק לשני סדרים, יכול יהיה [נתקן ע"י] מחשבות בני אדם ומדעם, וההסכמה שתהיה ביניהם שיהיה משיגים בה לנפשותם סייגים וגדרות, שהם נמשכים בהם ואינם יוצאים מהם בכל עסקיהם בעולם הזה, וכל נמוסי העמים אשר הם מתקנין בהם את כל מעשיהם ועסקיהם בעולם הזה ואין לו תועלת כפי דבריהם ודברי כל החכמים לעולם הבא. ואתה מוצא כל דברי העמים נחלקות לתשעה, אם אתה מונה בהם דרכיהם עם אלהיהם, והיו הסדר האחד. הסדר השני אינו נתקן על יד בני אדם ומחשבותם, ולא יוסד ונבנה על מדעם החסר והקצר, אבל התקון יהיה ממעין החכמה והטהורה ומביע מפי הגבורה, ומשמעו הוא מועיל בעולם הזה ולעולם הבא. וכודאי שהתקון נחלק לתשעה חלקים אשר חלקנו למעלה. אין להוסיף עליהם ולא לגרוע מהם, אבל צריכים אנו להודיע עליהם ולפרסם את מקור תקונם ולהורות את סוד בנינם, ובדבר הזה יעלו תשעת החלקים על עשרה, והעשירי הוא ראש לכלם וכלם תלויים בו ונקראים על שמו. ועלה בידנו מנין עשרת הדברים מדרך הסברא שאינו יכול להיות פחות מ"ו. ולא מוסף. ואלו היו כוללים כל תרי"ג מצוות האמורות, והיו נכללים תחלה בי הדברים, מפני שהם מספיקים לחכמים הנאמנים יראי השם הנבדלים והנפרשים לשמו, והיו אחרי כן מופרשים ומבוארים שונים ומשולשים כדי להזכיר ולהנהיג שאר העם. ואנו מפרשים היאך אלו היו כוללים את כל המצוות, ועל איזה סדר הם מספיקות לכל איש ירא ורחק מדרכי העולם ונבדל למקום.

ואנו אומרים, הדבור הראשון הוא מודיע שכל התשעה הבאות אחריו הן מפי הגבורה. ראויים לשמור ולעשות את כל מצותו הגדולה ועצתו הישרה. ושלשת הראשונות שהן מפורשות כל דבר שבין אדם ובין קונו, הראשון מהם מלמד סדר האמונה התלויה בלב, והוא כולל בדבור כל המצוות התלויות בעבודת השם ויראתו ואהבתו, והדבור

השני הוא מפרש סדר האמונה התלויה בדבור הפה, שהן שבועות ונדרים והזכרת שם אלהים אחרים ושאר מצות התלויות בענין הזה. והדבור השלישי מפרש סדר האמונה התלויה במעשה, והוא כולל שבתות ומועדים וחדשים וכל הדומה להם. ונמצאו שלשת הדברים הראשונים מחזיקים כל דבר שבין אדם ובין קונו, ותמצא שלשת הדברים אשר אחריהם כוללות דברים אשר בין אדם ובין ביתו. הראשון מהם כבוד אב ואם אשר [הוא] ראוי להקדים בכל הדברים אשר בין אדם ובין בני ביתו, וזה יהיה תלוי בלב, כי הדבור וההרהור אם אינו יוצא מן הלב אינו כבוד, והוא ראוי להקרא כבוד או טורח ואינו ראוי להקרות לא כבוד ולא הדר. והדבור הזה כולל עם כבוד אבות כבוד בני תורה וכל יראי השם. והשני לא תרצה, דבור שהוא הריגת נפש וכל הדומה למעשה הזה ולכל התלויים בו, וזה הדבור היה מצוי בתוך החלק אשר בין אדם ובין בני ביתו, ואעפ"י שהוא דבר שאדם נוהר ממנו לכל בני עולם, מפני שאדם נוהר להזיק לבני ביתו ואוהביו יותר משהוא מוהר להזיק לאחרים, ומתוך שהזהירו הכתוב מן הזיקם בלשון כללי אנו מבינים שהוא כולל כל העולם עם בני ביתו. והשלישי ממצות התלויות במעשה, והוא דבור לא תנאף שהוא כולל כל מצות התלויות בעריות ובזימה ובכל הדומה לה, ובידוע שהוא מן החלק שבין אדם ובין בני ביתו. ונשאר החלק השלישי אשר בין אדם ובין שאר בני אדם עמו, והוא מפרש בשלשה דברים האחרונים. הראשון מהם לא תגנוב, והוא כולל כל הגניבה והגולה והעושק וכל מעשה הידים אשר בין אדם ובין בני דורו שאינם בני ביתו, כי הגנבה וכל הדומה לה תלויה במעשה האדם בביתו ובממונו. והיתה פתיחת החלק הזה בדברים התלויים במעשה, מפני שהן החמורות בדבר בין האדם ובין בני העולם, ואין דומה לדברים אשר בין אדם ובין קונו אשר החמור בהם הוא דבר התלוי בלב. וחשני מהם דבור לא תענה, והוא כל המצות התלויות בדבר אשר בין אדם ובין בני דורו, ונכללים בו דיני שקר ועדי שקר ומלשינים וכל הדומה להם. השלישי דבור לא תחמוד, והוא מפרש כל המצות התלויות בהרהור הלב ומתשבותיו בין אדם ובין בני דורו, והוא כולל את החמור והנקימה ואת הנטירה ושנאת חנם וכל הדומה להם, אשר סדרום החכמים בספריהם, ואין לנו צורך במקום הזה לעמוד על מספרם ופירושם.

ונמצאו עשרת הדברות הכתובות בתורה מפרשות כל סדרי מצות עשה ומצות לא תעשה כדרך שהן מפורשות בתורה. והן באות

בכתוב בלשון יחיד, שנאמר לא יהיה לך אלהים אחרים, לא תשא, זכור, כבוד, מפני שהן כלל גדול שמסרו הקב"ה למשה רבינו וצ"ל בהר סיני להיות נוהג עליו ומחויק בו, והיו נהוגים עליו אחרים כל הפרושים הנברלים למרום, אשר רצונם להמשיך לו וללכת על דרכיו בכל כחם. ולא הוצרך הכתוב לצוותם ולהזהירם בלשון רבים מפני שכל הקדושים הנברלים למרום הם כלם במעשה לב אחד, ונחשבים הם כאיש אחד, ואין ביניהם הפרש בכונת הלב ובתאווה, ואם יש ביניהם הפרש גדול בכבוד ובמעלה.

ובאין כל עשרת הדברים במשמעת מצות עשה ב' דברים. האחד דבור זכור, שהוא מצוה לשבות מן המלאכה, כאשר אין לאנשים האלה עסק בכל מלאכת העולם הזה, ואין עוסקים כל ימיהם אלא במלאכת שמים לבריה, ונברלים ונפרשים מכל הנאת העולם הזה. והדבור השני כבוד את אביך, אשר הוא כבוד אב ואם שהן גורמין לו חיי העולם הזה ותלוי בו כבוד תורה ולומדיה ומלמדיה, שהן גורמין לו חיי העולם הבא. ובאין בהם דברים במשמעת לא תעשה, מפני שאין לאנשים האלה הפרושים חפץ בכל עסקי העולם הזה מראש ועד סוף. ואל יהי קשה בעיניך שהכלל הן המעיה עליהם שאין מקיימים מצות פריה ורביה שהיא ראש כל המצות אשר נצטוה עליה אדם הראשון, והוא זוכר דברי בן עזאי שאמר אפשר לעולם שיהיה מתקיים על ידי אחרים, ודע כי דברי בן עזאי אלו דברי הפרושין, וכן מצינו משה רבינו ו"ל אשר הוא ראש להקרא בשם הוה והוא ראש המצווים בעשרת הדברות, היה נברל מן האשה מהיום אשר נצטוה בהם. והנה הנביאים הנזכרים בכתבי הקדש היו נוהגים מנהגו, כי אין אנו מוצאים להם זכרון בנים ולא בנות. ואין אנו גוזרים שוה היה דרך כל הפירושים, וסימניך שמואל הרמתי אשר נזכר בניו בשם, אבל דרך פרושים הראוי להם שלא היו מתעסקים בחשמיש המטה כי אם לקיים מצות פריה ורביה, ולא היו מתעסקים בו לשום הנאה ותאוה, ואלו הן סמנים הנברלים למרום ודרכיהם בעבודתם.

ואנו עוזרים את דברינו בכלל גדול שיהא מועיל לנו בענין הוה ואומרים, כי הקב"ה נתן תורתו הקדושה לעמו ישראל להנחילם בה שני עולמות האלה, אריכות ימים לעולם הזה, וחיי עולם ושכר טוב לעולם הבא. ואתה קונה שתי הזכויות האלה בעשרת הדברים אשר הן כוללות כל המצות על הסדר הזה. זכות העולם הבא וטובתו אתה קונה בארבעה דברים הראשונים, והמדקדק בדבר זה והמחמיר

בו אומר אתה קונה אותו במאמר הראשון לבד, המצוק ביחודו יתברך שמו והוא בחסדו הגדול ורחמי הרבים בחר בעמו ישראל ופארם בתורתו הקדושה אשר הוא טעם הדבור הראשון וענינו והי' מספיק לך לקנות העולם הבא ואין אתה צריך לזכות אחר, כי השלש הנשואות מהארבעה אשר הם מוכים לעולם הבא אין בהם מעשה כלל לפי שכלם אזהרה מן המעשה, ובלשון לא תעשה הן באות שנאמר לא יהיה לך, לא תעשה כל מלאכה, לא תשא. ואף הדבור [השלישי] הבא בלשון עשה הוא מחקיים בלשון לא תעשה הבא אחריו ככתוב (שמות ב') לא תעשה כל מלאכה. ונמצאת אומר כי האדם קונה חיי העולם הבא בהיותו מאמין בשם ובתורתו אמונה שלמה, ושובת מכל מלאכה כי אם במלאכת שמים לבדה, בדרך הוה יהיה קונה העולם הבא. ואינו מויק לו בעולם הוה, אבל אתה מצליח בעולם הוה בשמך ששת דברות הנשואות, וסימניך על אמתת דברינו זה שהוא מזכיר בתוך ארבעה דברות הראשונות עונש העולם הבא אם אתה עובר [על] לא תעשה שבהן, ככתוב (שם) פקד עון אבות על בנים, וכתוב לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא. והוא מזכיר בששת הדברות הנשואות הצלחת העולם הוה, ככתוב בדבור כבוד את אביך ואת אמך למען יאריך ימיך, ללמדך שהדבר הזה וכל הזכרים אחריו אם אתה זהיר בהן יהיו מצליחין לך עסקיך וחייתך בעולם הוה על איזה הדרך היית מתעסק בהן, והן מוסיפין לך זכות בעולם [הבא] אם אתה מזהיר בהן לשם שמים, ואם אתה מולול בהן ואין אתה מקיים אותם כהוגן הם מפסידים עליך עניני העולם הוה, ואין נותנין לך חלקך לעולם הבא, כל זמן [שאין] אתה מחזיק באמונתך בדבור ראשון. וסימנך שאבותנו בבית הראשון אעפ"י שהיה בהם עובדי ע"ז ונתחייבו גלות וחרב ורעב צרות רבות לא נאבד בהם זכות אבות הראשונים, מפני שלא היו כופרים בעיקר התורה ואמונת שמים. ויהיה עולה בידנו מן המחקר הוה כי האדם יכול לקנות חיי העולם הבא הטובים ולעלות אל מעלת הצדיקים הנבדלים, כי אם יהיה נרחק מכל עסקי העולם הוה ותאותיו הרעים ויהיה שובת מכל מלאכה שאינה תלויה בשום מצוה, ויהיה בוחל בקניני העולם הוה ומואס את כל עושרו והונו, וכגון האיש הוה ראוי להיותו בוטח שזכות העולם הבא וכבודו והדרו הוא גנו לו. ומכאן אמרו חכמים ו"ל שהקב"ה בחר לעמו ישראל מדת עניות להרחיקם מן העולם הוה ולהרכיקם אל טובת העולם הבא, אשרי מי שזכהו הבורא למאוס ברע ולבחור בטוב.

ואנו שבים אל ראש הענין ואומרים, בהשלמת עשרת הדברות לצאת מפי הגבורה, והיה משה רבינו מוזהר ומלומד דרך ישרה שיהיה נוהג עליה, מיד מנה אותו הקב"ה שליח נאמן לעמו להורותם המנהג הישר אשר העדה הקדושה או הקריה הנאמנה אשר הזכרנוה למעלה דאוויה לנהוג עליו, וכי כן דרך הממונה על דבר להיות מוזהר עליו תחלה וסתוך ההזהרה הוא מתמנה, וכן אחת מוצא במעשה יהושע בן נון נאמר, איש אשר רוח בו וגו' והעמדת אותו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצוית אותו לעיניהם (במד' י"ז), כלומר כאשר צויתך לעיני כל ישראל בעשרת הדברות אשר אחת נוהר בהן ומיד מניחך שליח לעמי, כן יהיה עליך לצוות את יהושע לעיני כל העדה בדברים [שצויתך אחת] מצוה אותו בהן ותהיה ממנה אותו עליהם במעשה הזה, ככתוב (שם) ונתת מהודך עליו. וכמו כן אנו אומרים בכאן כשהיה משה נוהר בעשרת הדברות נעשה שליח לישראל להורותם פירוש כל כללי המצות הסתומות בעשרת הדברות. והוא מתחיל בדבור שהוא ראש המצות אשר היה נוהר בהם והוא לא יהיה לך, אמר לו הקב"ה אם דברתי לך בלשון יחיד, למד אתה בני ישראל בלשון רבים, אמרתי לא יהיה לך אלהים אחרים, אמור להם אחס ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב (שמות י'), והוא ראש המצות אשר נצטווה משה ללמדם לבני ישראל. ויחברר לך מכאן בצויר יפה וחוק שעשרת הדברות מספיקות לכל מבין את כללם, והיודע לחלק אתהן לחלקיהן במקום אשר הוא צריך אליו, וזה הוא דרך כל הנבדלים למרום. וכן יהיה לך בירור כי המצות המפורשות בשאר שלשת ספרי תורה שהן ספר ואלה שמות וספר ויקרא וספר במדבר סיני, הן סדר החוקים והמשפטים והמצות אשר העדה הנפרשת לכבוד השם ראוויה לחזק בהן, וכל המצות ההם סדריהם אינם יוצאות מגדר עשרת הדברות, וכן כלם גנוזות בחוכן, אלא שאין ההגיון הזה אשר הנפש העצובה הוגה בה ראוי לבקר על דרך גניחתן וסדר פירושן. ואנו בכאן גוזרים וחותרים כי שלשת הספרים האלה מפרשות סדר העבודה אשר העדה הקדושה נוהגת עליה, והעדה הזאת אשר הזכרנו אינה מתעסקת בעסקי העולם הזה כי אם בדרך הצורך אשר האדם מצטרך אליו לתקנת ביתו ובני עמו, ואינה חוששת למאורעות הבאות על האדם מבחוץ. ועל מנהג המצות האלה וחוקותיהם היו נוהגים כל ישראל כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, ולא היו צריכים להשתמר מן המאורע הבא מבחוץ, בעמוד הענן

אשר היה מקיף אותם ועומד להן מכל סביבותיהן ומגן עליהם. וכן יש לנו לומר כי המצות והחקים היו מספיקים לכל גלויות ישראל אשר הם מפוררים בעונותנו על ארבע פנות העולם. כי אינם יכולים להשתמר מן המאורעות הבאות מבחוץ ואינם מכינים כלי מלחמה להפיץ מעליהם אויב, ויש להן לבטוח ולהשען על רחמי הרבים אשר הוא מבטיח בתורתו הקדושה, שנאמר (ויקרא כ"ו) ואף גם זאת בדיוותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם, הברית אשר כרתי להיות להם לאלהים. ומשמע אני ה' בכחוב הזה משמע שבועה לקיים הדבר. ואנו גוררים שדיוסורים הנוכחים בסדר אם בחקותי הם אמורים על גלות בית שני אשר אנו עומדים בו היום ובוטחים ברחמי שמים להחיש את ישועתנו ולקרבה, ואינו מדבר על גלות בית ראשון כאשר יתפרש כל הענין בחתימת דברינו בעזרת האל.

ואחר שהשלמנו סדר עבודת העדה הקדושה שהוא חלק השני מג' החלקים אשר נחלקו עליהם עובדי ה', אנו באים לחקור על סדר עבודת מלכות הצריכים אליו כמשפט, והם החוששים למאורעות הבאות מבחוץ וצריכים הם להשתמר מן המתנגרים בהם. והנה הוא מוסיף עוד חוקים ומשפטים כדרכו בחלק הזה, וכל החקים הראויים למסור בידם מפורשים הם במשנה תורה. כי החלק הזה השלישי הוא החלק השני עצמו, אין ביניהם הפרש, אלא שהשלישי מפני שהוא חושש למאורעות הבאות מבחוץ ומתעסק הוא בעסקי העולם הזה, יהיה צריך אל סייגים וחקים שיהיה נשמר בהן מן המאורעות הבאות מלגיו ומלכר, ואין החלק השני צריך אליהם, וכן אנו מוצאים [מצות] המפורשות במשנה תורה, וכן המצות המפורשות בשלשת ספרי התורה אשר לפניו, ומשנה תורה מוסיף על הנוכח להלך חקים וסייגות שהן ראויות לצוות בהן כל יושבי הארצות הצריכים להשתמר מן המתנגרים. והוא מוסיף עוד חקים ומשפטים לישר בהן כל יושבי הארץ בעסק בא ביניהם בעבודת האדמה ובשאר עסקים המביאים למריבות וקטנות וצריכין לפרש להם סדר דינים וקנסות ומוסר אנשי חיל ועורכי מלחמות ושאר מצות שהן נזכרות במשנה תורה ואינן נזכרות בתורה מפני שאינם צריכים לעדה הישרה אשר אינה חוששת לעסקי העולם הזה, ואלו היו כל ישראל [נוהגים כן לא] היו צריכים להשתמר משום דבר והיה הקב"ה ממציא להם כל צרכם ולא היו טורחים בו, משום [ות] לא נזכר בתורה מצות רבות שהן נזכרות במשנה תורה, ונזכר בתורה

מצות רבות שאינם נזכרות במשנה תורה, וכן כל המצות אשר הן משרש העבודה ומענינה ועקרה, ושון בה כל המאמינים, הן היו חוששים לעסקי העולם הזה או אינם חוששים להם. ויש חלק אחד מהמצות אשר הערה הקדושה מתעסקים בהם או מוזהרין בהן על דרך אחד, ואנשי מדינה הנאמנה מוזהרים בהן על דרך שני, והן הנזכרות בתורה ובמשנה תורה, אלא שהן נזכרות בהן בשתי לשונות כדי להראות ההפרש אשר ביניהם. ואם אנו באים לפרש כל החילוף הזה אשר הזכרנו עד סופן, נהיה מאריכים בדבר שאינו מצרך הענין אשר אנו באים לפרשו, אבל אנו מזכירים ממנו מעט בדבר שיהיה מועיל לנו, כי הראיה לנו על סברתנו אשר אנו סוברים על משנה התורה שהוא מלמד מנהג ישראל אשר יהיו נוהגים עליו לאשר מביאתו לארץ, ולהלך הוא אומר בפתיחת כל המצוות אשר הוא בא להסדירם, ראה למדתו אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה, כלומר כל אשר אתם ראוים לנהוג עליו במדבר כבר פירש לכם בתורה, ואני מפרש לכם במשנה תורה, כל אשר צוני ה' אלהי ללמדכם לעשות בארץ. כאשר הוא אומר (דברי י"ב) כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אשר ה' אלהינו נותן לנו.

והוא מסדר אחר הפתיחה הזאת עשרת הדברות בלשון יחיד על סדרן המסודר בתורה אין ביניהם הפרש, ואפילו חיבה אחת בשלשת דברים הראשונים שהן עיקר האמונה ויסודה, ומספיק למאמין בהם ומקיים כהוגן לקנות בהם חיי העולם הבא, ובשבעת הדברים הוא מחליף את הלשון במקום שהוא צריך להחליף, ומוסיף במקום שהוא צריך להוסיף, ומשם אין אנו מזכירים שאר החלופין כי אינו מצרך הענין, אבל אנו מזכירין מן התוספות הצריך לנו ואומרים בדבור הרביעי הוא מחליף לשון זכור ולשון שמור, ואין אנו באים לבקר על טעם החלוף הנמצא ביניהם, והוא מוסיף בדבור הרביעי ואומר, שמור את יום השבת כאשר צוך ה' אלהיך וכן הוא אומר בדבור החמישי, כבד אביך כאשר צוך ה' אלהיך, ללמדך ששני הדברים הבאים מלשון מצות עשה ואם אינם מפי הגבורה על הסדר הם נאמרים על הסדר במצותך, ואינו מוסיף זכרון המצוה בחמשת דברים הנשארים הבאים בלשון לא תעשה, מפני שהמעשה יכול להמצא בו חלוף בין מתוקן לשאינו מתוקן ומדיר ושאינו מדיר, ושאר החלופים הנמצאים בין מעשה ומעשה, ואין כבטילת המעשה שום חלוף שיהא

צריך להודיע. והוא מוסיף עוד בדבור רביעי במשנה תורה שוד וחמור ככתוב לא תעשה כל מלאכה אחה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ושורך וחמורך וכל בהמתך, ואינו מזכיר שוד וחמור בתורה, מפני שהוא מלמד להלן סדר הנבדלים למרום הנמצאים לעדה הקדושה שהוא דור המדבר אשר לא היו מתעסקים לא בוריעה ולא בחרישה, והיה הקב"ה זן אותם משמי שמיז במן שהיה יורד עליהן. והוא מלמד במשנה תורה סדר הנבדלים למרום בשוכני הארץ העוסקים בכל עניני עבודת האדמה. ומן הטעם הזה בעצמו הוא מוסיף זכרון השרה בדבור, ואין אנו מאריכין בזכרון שאר החלופים אשר הם נמצאים ביניהם, כי אם את אשר הזכרנו הם מספיק לנו להראות כי משנה תורה מלמד מנהג יושבי הארץ בזמן המלכות בכל הימים אשר היו לפניו והוא מעת בואם אל הארץ בימי יהושע, אשר הוא מצוה אותו ומפקידו מחדש ועל גלות בית ראשון כאשר פרשנו אותו בראש דברינו.

ולבאר הענין עד סופו אני אומר, אחר שהשלים ללמוד עשרת הדברים על הסדר, היה ראוי לשוכני הארץ הנזכרים ללמד ראשונה את המצות הנהוגות ליושבי הארץ, ולאשר אינם יושבים עליה סדר המשפטים והדינים אשר כל שוכני הארץ צריכים אליהם לישר ולהקן סדר המשפט והאמת ביניהם, ואחר כך הוא מזכיר משפט המלך אשר יהיה מולך עליהם, ודרך הטוב והישר אשר הוא ראוי ללכת עליה, ומלמדם סדר המלחמות והמחנות אשר הם יוצאים על כל המתגרים בהם. ובהשלימו הענין הזה עד סופו הוא חותם את דבריו אלה בתוכחה, שהיא מפרשת בית ראשון אשר נפסק בו המלכות הראשון מעל הבית והיא תוכחה הכתובה בפרשת והיה כי תבוא אל הארץ, ובתוכחה ההיא אנו גוזרים עליה שהיא מפרשת ומוהרת מעונש גלות בית ראשון, לפי שאנו מוצאים כל הצרות הבאות על אבותנו בגלות ההוא מפורשות הן כסדרן בתוכחה ההיא. כגון שכתוב בה יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך, ואלו הן מלכי ישראל המובאים בגלות ההוא ואל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותך, שהן לחלח וחכור ערי מדוי אשר לא נזכרו ולא נשמעו, וכל כתבי הקדש עד הגלות ההוא, והוגלו אל המקומות ההם מלכי ישראל אשר לא היו מזו המשוחים בדבר ה', כאשר הוא אומר את מלכך אשר תקים עליך, לא מלכך המשוח בדבר ה'. ובחתימת התוכחה ההיא אמר והשיבך ה' מצרים באניות בעצב גדול אחרי הריגת גדליה בן

אחיקם, ככחוב (מ"ב כ"ה) ויקומו כל העם מקטן ועד גדול ושרי החילים ויבואו מצרים כי יראו מפני כשדים, ואומר והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות ואין קוטה. ואתה יכול לומר על זה אמרה אסתר, ואילו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי, (אסתר ז) כלומר [אם] היינו נמכרים לעבדים ולשפחות הייתי שוחקת ואימרת כך נגור עלינו בגלות הזה, עתה בראותי כי נמכרנו להשמיד להרוג ולאבד ולא מצאתי זכרון בגלות הזה בכל התוכחות, ידעתי כי הרשע הוא נשא ידו במקום שהוא גזר עלינו נזק שאינו שווה נזק הראוי לבוא בעבור המלך שהמלכנו עלינו אשר בגללו נגור עלינו הגלות הזה, ככחוב כי אין הצר שווה בנזק המלך. ולא נזכר בשום תוכחה שבמשנה חורה נחמה, מפני שגלות בית ראשון וימי בית שני נחשבים היו לפני המקום כזמן התוכחות ארוכה או המתנה ארוכה, כאשר הוא אומר לדניאל שבועים שבועים נחתך על עמך ועל עיר קדשך לכלה הפשע ולחתם חטאות וכל הכתוב בפרשה ההיא, ושבעים שבוע אלו הנזכרים הן ת"ץ שנה שהן ימי הגלות עם עמידת בית שני. והוא נותן רמז בסוף הפרשה ההיא לגלות בית שני, שנאמר וחצי שבוע ישבת זבח ומנחה, וחצי השבוע הזה הוא המסלא שבועים שבוע לחורבן בית שני אשר בסופו היה גלות בית שני על ידי מיטום הרשע, ומפני זה לא נזכרה נחמה בתוכחה משנה תורה. אבל הוא נותן מיד רמז גדול לנחמה ואומר (דברים כ"ה) אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכתוב את בני ישראל, כלומר בבואם אל הארץ אשר הוא מלמד מנהגם בה, והוא מלבד הברית אשר כרת אתם בחרב אשר הוא מזכיר כל הנחמה גדולה או הבא אחריהן. ואתה מוצא בתוכחה הכתובה בתורה זכרון החרב אשר לא נזכר במשנה תורה כאשר היו ישראל בגלות ראשון נצלים ברחמי שמים מכל שמד והרג על כמה פנים כמה פעמים כאשר הוא בתוכחות, ואתכם אזרה בגוים והריקותי אחריכם חרב (ויקרא כ"ז). והוא חותם את התוכחה ואת היסורין להם בנחמת הגאולה, ואף גם זאת בהיותם בארץ איביהם לא מאסתים ולא געלתים, ואומר (שם) וזכרתי את בריתי יעקוב וזכרתי להם ברית ראשנים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים אני ה', כלומר אני ה' הגואל אתכם שנית,

ואתה מבין מכאן התוכחה שבמשנה תורה רמז על גלות בית שני, וכל איש מבין וחכם ראוי לשמח כל זמן שהוא שונה בתוכחות האלה, וחיוב הוא לתת שכח והודאה לצורנו אשר עזרנו ואמץ אותנו

לסבול הצרות המשונות והתוכחות הגדולות ההם, ולא שכחנו שם אלהינו ולא עזבנו תורתו. ונהיה בטוחים בטחון גדול ומאמינים אמונה שלימה, כי הקב"ה אשר נסה אותנו בכל היסורין ההם כפי רצונו הוא ימלא כל דבריו הטובים ונחמותיו אשר השמיענו על [ידי] נביאיו בגדל רחמיו וחסדיו. ואני תמה מהאנשים שהם מתעצבים בקוראם התוכחות האלה, והם ממהרים לקרוא אותם בחפזון ובבהלה, כאלו הוא דבר קשה ומרדויבים לו ומפחדים ממנו. ואני איני מוצא למעשיהם זה טעם, לפי שאנו יודעים כל היסורין האלה כבר עברו עלינו וסבלנו אותם ברחמי שמים, ואין מנהג בני אדם לפחד מדבר שעבר עליו, ובטח שאינו חוזר עליו פעם שנית, כאשר אנו מאמינים ובטוחים, וכן מנהג בני אדם להיות שמחים וטובי לב בכל דבר טוב שהם מקוים לראות למחר. ונמצא מכאן שאנו ראוים לשמוח ולגיל בשמענו כל הצרות העוברות עלינו, מפני שהם מחזיקים אמונתנו, ומבטוחים שכל הטובות הכתובות אחריהם יהיו באים עלינו ונוגעים בנו, ומשם היו כל המתעצבים בשמעם את כל התוכחות האלה הם פתאים בעיני וריקים. ויכול אתה לומר שאינם באמונה שמים חזקים.

ואני שב אל הענין ואומר, מפני שחתם משה רבינו את התוכחה במשנה תורה ולא הזכיר נחמה אחריהו, הוא שב אל ראש הענין באחם נצבים, ומפרשו עד סופו ואומר. והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך, כלומר אשר נתתי לפניך עתה ואשר נתתי לפנים, והשבות אל לבבך בכל הגוים, אשר הדיחך ה' אלהיך שמה, כלומר בימי עמדך בין הגוים ואתה עוד לא נפרדת מהם. ואומר (ש) ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו, ומהו אומר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים. ואתה רואה מכאן שהתשועה תבוא תיכף [אחר] התשובה שיעשו ישראל בימי גלותם, והתשובה הזאת שיהיו שומעים בקול ה'. ויעלה בלב המעין בכתובים לכתחלה שישראל בגלות הזה לא היו שומעים אל קול ה' קודם התשובה הזאת, ומפני שהוא אומר ושמעת בקול ה' אשר לא היית שומע, וקשה הוא בעיני כל המאמינים לאמור על חכמים ונבונים וישרים ותמימים העוסקים בתורה אשר בגלות הזה [לא היו] שומעים בקול ה' כמשמע מכתוב הזה. ורואים אנו לחקור על הטעם הקול הזה אשר אין הצדיקים והחכמים בכל ימי הגלות שומעים אליו והם סבלו כל הצרות הבאות עליהם והיו כלם מחזיקים בברית אלהיהם ולא סרו ממנו יסין ושמאל.

ולפריש הטעם הזה אנו אומרים כי פעולת שמע מתפרשת בלשון הקדש לפי הצרך לנו במקום הזה על שלש לשונות, מן שמע האזן אשר אינו כביאת הטעם העיני, כגון לשמע און שמעתיד (אייב מ"ב) [וישמע אברם כי נשבה אחיו] (בראשית מ"ד), והשנית מלשון קבול עצה והמאמר, כגון וישמע יעקב אל אביו וגו' וישמע אברם לקול שרי (ש"ב), ושמעו לקולך (שמות ג'), לא תאבה לו ולא תשמע אליו (דברים י"ג), והשלישית מלשון בינה, שנאמר דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו (ישעי' ל"ז) תשמע הלום לפתור אותו (בראשית מ"א) כלומר תבין פתרונו. ופעלת ושמעת ושבת אשר בפסוק ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו, הוא מן הלשון השלישית לאשר הוא לשון בינה, ואינו לשון קבלה כמשמע הפעולה ברוב המקומות, כלומר תבין את קולו אשר שמעת. מתוך האש אשר אמר עליו קול דברים אתם שומעים, כלומר אתם שומעים ומקבלים את הקול לפי פשוטו ותמונה אינכם רואים בעין לבבכם ולא מבינים תמונת הקול וצורתו הפנימית, ואינכם מבינים זולת הקול הנשמע, שנאמר ותמונה אינכם רואים זולתי קול (דברים ד'). הקול היוצא מפי הגבורה הוא לעולם הזה לאחד משני ענינים, הוא לגזור ולקיים הדבר היוצא מפי הגבורה, כגון ויאמר אלהים יהו אור, ושאר המאמרות הנבראות בהן העולם, והוא בא להזהיר ולצוות, כגון שאמר לאדם הראשון מכל עץ הגן אכול חאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו.

ואנן אומרים כי עשרת הדברים הנשמעים לכל ישראל מהר סיני הם נאמרים לשני הענינים האלה, היותו ראשונה נשמעים ומקובלים ולנהוג עליהם. והיה משמע לא יהיה לך אלהים אחרים על פני ושאר הדברים הבאים אחריו, אל תהי נהוג כמו המנהג הזה כמשמע המצות והזהרה, והיו כל ישראל נוהגים בהם מימי מתן תורה עד הישועה, [מהן] היה בהן שמקבלין ועושין כהוגן ומהן עושין שלא כהוגן, ומשם היה בהן זכאים וחייבים. וכוונתו יתברך שמו באחרונה לגזור אותם ולקיימם. והיה משמע לא יהיה לך אלהים אחרים על פני לא יתכן היות הדבר הזה לעולם, ומפני זה יהיו כל ישראל מימי הישועה ולהלן מוכרחים ומוכנים לקבל את התורה כהוגן ולא יהיה בהן יכולת ולא ינתן כח ולא רשות לעבור עליה, כאשר אין כח בכל הנבראים לעבור הנגזרים עליהם גזרה חתומה. והיו כל ישראל בימים ההם נוהגים מנהג הצדיקים הנבדלים למרות, כאשר פירשנו רוב דרכם בתחלת דברינו. והכתוב מפרש

הענין הזה ומדתו בבירור. שהוא אומר אחר הכתובים אשר הזכרנו למעלה, ומל' ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייד (דברים י'), מפני שהקב"ה מסיר את הקושי ואת הערלה אשר היה מונע אתכם להבין את הקול על כל דרך שהוא מתפרש אליהן. ואומר למען חייד, כלומר למען חיי העולם הבא אשר כלו חיים. ולפני הכתוב הזה הוא אומר לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם, ובחתימת הפרשה הוא אומר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה, כשאתם אוהבים את ה' אלהיכם בכל לבבכם ובכל נפשכם מפני מצותו ונוהגים כפי רצונו המצליח לכם העולם הזה אשר נשתנה מדרך בריתו בעבור עון האדם, הוא מצליח את דרכו ומתקנו ומשתנה כשארם משנה את דרכיו. אבל עתה כשאתם אוהבים מתוך גורתי וממאמרי העולם מצליח כדרכו אשר בראתיו עליה, לא מפני הצלחת מעשה בני אדם, ולא נשאר בעבורכם שכר שתהיו מקבלים אותו על עבודתכם, כי אם חיי העולם הבא, ומשם אמר הכתוב האחרון למען חייד לא דבר אחר. ותלה הזכות בכתוב הראשון בעניני העולם הזה, שנאמר ונתתי מטר ארצכם בעתו (ש"א י"א), ולבסוף למען ירבו ימיכם. ואתה מוצא בראש הענין הזה בנבואת ירמיהו שהוא אומר, הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה (ירמ' ל"א), הימים האלה הם ימי הגאולה אשר אנו מקיים ביאתה בקרוב ברחמי שמים אשר יהיו כל גלות ישראל ויהודה נגאלים, ואומר (ש"א) לא כברית אשר כרתי את אבותם ביום החניקי בידם להוציאם מארץ מצרים אשר המה הפרו את בריתי ואנכי בעלתי בם נאם ה'. כלומר אשר המה הפרו את בריתי מפני שנתתי רשות יראת שמים ומעשים טובים בידם, ואני בעלתי בהם, שלא היו מקיימים את מצותי כהוגן. ואומר אחרי כן, כי זאת הברית אשר אכרת את בני ישראל אחר הימים ההם, כלומר אחרי הגלות ההוא, ונתתי את תורתך בקרבם ועל לוח לבם אכתבנה, תחת אשר כתבתי לאבותם על לוחות האבן אני כותב אותה על לוח לבם, ותהיה נרשמת בתוך לבם ולא תשכח מפיהם. ואחריו הוא אומר והייתי להם לאלהים והם יהיו לי לעם ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמור דעו את ה' כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם, נאם ה' כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אוכר עוד.

ואתה מוצא כלל כל הנחמה הזאת הטובה שהקב"ה מאבר יצר הרע ומכריתו מן העולם. ויהיו כל המאמינים בשם מאמינים בו מימי קטנותם ונערוּתם, עד ימי זקנותם, ויהיה הקב"ה סולח לכל עונות הקדמונים מאדם הראשון ולהלן כשהוא יתברך שמו מתקן את לב אדם אשר חי רע מנעוריו. והוא מפרש הענין הזה על דרך אחרת ע"י יחזקאל, ואומר ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם, [והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר ואת רוחי אתן בקרבכם] ועשיתי את אשר בחוקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם (יחזקאל ל"ו), בכחוב הראשון הוא נותן להם לב חדש ורוח חדשה, שני הדברים, לב ורוח, שהיו בהם על מנהג אחר ועל צורה אחרת. והוא מפרש את הלב הישן אשר הוא מסיר מבשרם וקורא אותו אבן, שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם.

ואנו רואים לחקור איך לבות בני אדם בעולם הזה דומות לאבן, ואומר, כל אברי הגוף בעת שאדם יכול להשתמש באבר ההוא או נזקק להשתמש בו, אינו צריך ללמדו ולא להנהיגו [כי] בדרך אשר נברא האבר ההוא בעצמו נוהג כדרכו בלא למוד, כגון שאחה אומר, הרגל ברא הקב"ה להלך, והיד לאחוז ולמשוך והאזן לשמוע והעין לראות, והלב להבין ולדעת, וכן [כל] אבר ואבר נברא להיות מועיל לאדם בדבר ידוע ומוכן לו, וכל אבר ואבר מקיים את מלאכתו הנתונה לו בכל זמן שאדם צריך אליו, ואין אחד מן האברים נזקק ללמוד סדר המעשה הנתן לו ולא להרגילו עליו, כי אם הלב לבדו אשר אינו יכול לקיים [את מלאכתו אם לא יהיה אדם] מנהיגו או מרגילו, ומן ההרגל ההוא יהי קונה כח או רוח להבין, ואם אתה מרגילו יכול להנהיג עצמו ואת שאר כחות הגוף אשר הם תלויים בו. והרוח הזה אשר יהיה קונה יהיה טוב או רע והוא מנהגת הלב כפי ענינה הן טוב הן רע. והלב דומה לענין הזה לאבן אשר אין בה כח לזוז ממקומה ולא להחליף את צורתה, והאדם מוליכה ומחליף את צורתה כפי רצונו. וכן הלב אין בו כח למשול ברוחו ולא להמיר את ענינו על הדרך אשר מלמדו ומנהיגו הוא נוהג והולך, ואין שאר האברים כן, כי הכח הנתון להם ראשונה הם שולטים עליו ומושלים בו, ואין צריכים לעזר, ומפני זה היה הלב דומה לאבן וראוי להקרא אבן, וכשהקב"ה מסיר ממנו דמות האבן ומנהיגו מנהג שאר אברי הגוף השולטים על הכח

הנתון בהן הוא קורא אותו בשר בדמות שאר אברי הגוף, ככתוב ונתתי לכם לב בשר. ולא הזכיר את צורת הרוח הישנה אשר הוא מסיר מדם ונותן להם תחתיה רוח חדשה, כאשר הזכיר טבע הלב הישן אשר קראו אבן, מפני שהרוח אשר הלב קונה בעולם הזה אינו דבר שהוא נמצא כן בשעת בריאתו, כי אם דבר שהוא בא אליו מבחוץ וקונה אותו מלמוד בני אדם והרגלו. ואם תרצה אמור שהוא דבר עומד בו בכח, והרגל בני אדם ולמודם מוציאו למעשה, והקב"ה בימי הגאולה הוא מוציא הרוח הזה אשר היה בלכות בני עמו בכח ומומן אל אחת משני ענינים ומעמידו במעשה וממציאו אל הטוב הענין לברו. ככתוב ואת רוחי אהן בקרבכם, כלומר רוחי הטובה והישרה, ויהיה הלב שולט על הרוח ההוא כמנהג שאר האברים, ולא יהיה צריך להרגילו ולא לתור כאשר היה מנהגו לפני החדוש הזה. ככתוב ועשיתי את אשר בחקי חלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם, תחת צורת היראה ועבודת השם, וכל מנהג הטוב נמצא בכח המעשה אשר יהיה הקב"ה נוטע יראתו וקדושת שמו בלבם ולא יהיו מסורים בידי אדם כאשר היו בתחלה. ויהיו כל הנמצאים בעולם הזה בעת ההיא והם עמו ישראל לבדם וכל הנלוים אליהם, כאשר למדנו מן הכתובים אשר דרשנו למעלה, נוהגים מנהג אחד באמונה וכידאה, ויהיו כמה מצות נוהגות על ידיהם וכחובות על לוח לבם ונמצאות בפיהם, ובמעשה הזה יהיו כל עניני העולם הזה נוהגים מנהג ישר. והראיה על זה גלויה היא לעינים לכל מבין בתורה, ככתוב ואהבת לרעך כמוך. והמצוה הזאת תהיה נוהגת ומקיימת לכל יושבי העולם בימי הגאולה. ואם כל יושבי הארץ יהיו אוהבים איש את רעהו כאהבתו לנפשו, בידוע שהקנאה והשנאה והחמור יהיה נאבד מן העולם, ואלו הם הגורמים למלחמה ולהרג בעולם הזה. מיכן אמר הכתוב על זמנו של משיח וכתחו חרבותם לאחים וחניתותיהם למומרות לא ישא גוי אל גוי חרב. ומן המצוה הזאת לבדה נוהג מחמשה לאוין שהן מחויקות מחינות כל מצות שבתורה והן מן דבור לא תרצח עד סוף עשרת הדברות.

ואני חותם את דברי אלה ואומר, כבר עלה בידינו מן הכתוב בתורה שהקב"ה [מאמץ] לבות בני אדם עמו להיות כלם מאמינים בו ויודעים דרכו הישרה ומחויקים בתורה מיום לידתם עד יום מותם, וככח הזה אשר ימצא [בהם] יכרת כל שנאה מהם ותחרות וכל קנאה, וכחכרת כל המדות האלה יהיו מואסים העולם הזה. ויעלה בידך מן הטעם

הזה כי המואס את העולם והמתרחק מכל עסקיו מתקרב הוא בדרכי העולם הבא, וראוי היא לקנות חיים טובים. כאשר אמר אחד מהם הוי מואס את העולם לכבוד אדון העולם מולך ושולט. ואתה מבין מכאן כי האדם יכול לקנות העולם [הבא בדבר] מועט, וקל הוא להעשות ואין בו טורח אבל רחוק הוא מכל טורח, והוא שתהיה מסיר תאוות לבך, ויהיו תאוותיו והנאותיו המזויפות והמשקרות מאוסים בעיניך אשר הם מביאים כל טורח וכל צער עליך, וכמעשה הזה תפרוק עול העה"ז מעל צואריך, ותצא מן הגלות ותגיע אל מעלת הישועה והמלכות. והמסתכל בטובות העה"ז ומדותיו החמורות ימצא כנגדן רעות רבות וצרות מאוסות לעין ונתעבות. ואינו נהנה מן [הטובות] כי אם להסיר בהן הרעות. אינו אוכל ושותה כי אם להסיר את הרעב ואת הצמא, ואם הוא מוסיף על די צרכו מן המאכל מפני טעמו ורוב תאוותו הוא מביא רעה וחולי על בשרו. ועל זה היו הנבדלים למרום אוכלים המאכל הנמצא להם, לא לתאות טוב טעמו כי אם להסיר צער הרעב, ומתכסים בכל לבוש להסיר נוק הקור מן בשרם, ואין חוששין לא לצמר ולא לפשתן, והנוהג מנהגם יכול הוא לעלות אל מעלחם. והמתבונן בטעם הפסוק הזה יהיה מועיל לו הרבה, ככתוב מתוקה שנת העובד אם מעט ועם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון (קהלה ה'). והמקום ברוב רחמיו יסייעני להבין סדר יראתו ולהכיר דרך אמונתו להחזיק כח אהבתו ולעמוד על סדר אלהותו ולסמוך ולבטוח בישועתו, ונהיה מן הראויים להסדו וטובתו. ככתוב והבוטח בה' חסד יסובבנהו.

נשלם ההגיון, ההלה לאל עליון, ברא כל ישנו.

ולבות חורשי רע יסיר, ולא יגרע מצדיק עינו.

ולב טהור גורא, אל עמו יברא, ויסלח כל עונו

באר הבין יכרה, ומקורו יערה, להשקות את צאנו.
